

ac splendidae dictionis oboritur ei, qui potest quantum potest laudare quem nemo convenienter laudat, nemo quomocumque non laudat. At si non colatur, aut cum illo vel etiam præ illo colantur idola, sive dæmonia, sive quæcumque creatura, quantum hoc malum sit, atque ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique granditer dici.

.....

CAPUT XX.

Exempla ex sacris Litteris, primum dictionis submissæ. — Temperate dictionis exemplum. — Grande dicendi genus quo differat a temperato. — Grandis dictionis exemplum.

XXXIX. SUBMISSÆ dictionis exemplum est apud apostolum Paulum, ut planius aliquid commemorem, ubi ait: « Dicite mihi sub Lege volentes esse: Legem non audistis? » Scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit, » unum de ancilla, et unum de libera: sed ille qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, » per repositionem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim » sunt duo Testamenta; unum quidem a monte Sina in » servitute generans, quæ est Agar. Sina enim mons est » in Arabia, qui conjunctus est huic, quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est » Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra¹, etc. » Itemque ubi ratiocinatur, et dicit: « Fratres, secundum » hominem dico, tamen hominis confirmatum Testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abraham dictæ » sunt promissiones et semini ejus. Non dicit: Et semini-

¹ Gal. iv, 21-26.

» bus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, Et semini » tuo, quod est Christus. Hoc autem dico, testamentum » confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta » annos facta est Lex, non infirmat ad evacuandas promissiones. Si enim ex Lege hæreditas, jam non ex promissione. Abraham autem per repositionem donavit » Deus¹. » Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Ut quid ergo Lex data est, si ex illa non est hæreditas? ipse sibi hoc objecit, atque ait velut interrogans, « Quid ergo Lex? » Deinde respondit: « Transgressionis » gratia proposita est, donec veniret semen cui promissum est, disposita per Angelos in manu Mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus vero unus est². » Et hic occurrebat, quod sibi ipse proposuit. « Lex ergo ad » versus promissa Dei? » Et respondit, « Absit. » Reddiditque rationem dicens: « Si enim data esset Lex, quæ posset » vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit » Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide » Jesu Christi daretur credentibus³, etc. » vel si quid ejusmodi est. Pertinet ergo ad docendi curam non solum aperire clausa, et nodos solvere questionum; sed etiam dum hoc agitur, aliis questionibus, quæ fortassis inciderint, ne id quod dicimus improbetur per illas; aut refellatur, occurrere: si tamen et ipsa earum solutio pariter occurrerit, ne moveamus quod auferre non possumus. Fit autem ut cum incidentes questionibus aliæ questiones, et aliæ rursus incidentibus incidentes pertractantur atque solvuntur, in eam longitudinem ratiocinationis extendatur intentio, ut nisi memoria plurimum valeat, atque vigeat, ad caput unde agebatur disputator redire non possit. Valde autem bonum est, ut quidquid contradicti potest, si occurrerit, refutetur; ne ibi occurrat, ubi non erit qui respon-

¹ Gal. iii, 15-18. — ² Ibid. 19, 20. — ³ Ibid. 21, 22.

deat; aut praesenti quidem, sed tacenti occurrat, et minus sanatus abscedat.

XL. In illis autem apostolicis verbis dictio temperata est: « Seniore ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, » juniores ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut » sorores¹. » Et in illis, « Obsecro autem vos, fratres, per » miserationem Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam » vivam, sanctam, Deo placentem². » Et totus fere ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora sunt, in quibus propria propriis tanquam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est: « Habentes dona diversa secundum gratiam quae data » est nobis; sive prophetiam, secundum regulam fidei; » sive ministerium, in ministrando; sive qui docet, in » doctrina; sive qui exhortatur, in exhortatione; qui tri- » buit, in simplicitate; qui praest, in sollicitudine; qui » miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione; odio » habentes malum, adherentes bono: charitate fraterni- » tatis invicem diligentes, honore mutuo praevinentes, » studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, » spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi in- » stantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hos- » pitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, » benedicite et nolite maledicere. Gaudere cum gaudenti- » bus, flere cum flentibus: idipsam invicem sentientes³. » Et quam pulchre ista omnia sic effusa, bimbri circuitu terminantur, « Non alta sapientes, sed humilibus con- » sentientes⁴. » Et aliquanto post: « In hoc ipso, inquit, » perseverantes, reddite omnibus debita; cui tributum, » tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timo- » rem; cui honorem, honorem⁵. » Quae membratim fusa clauduntur etiam ipsa circuitu, quem duo membra con-

¹ 1. Tim. v. 1. — ² Rom. xii, 1. — ³ Ibid. 6-16. — ⁴ Ibid. — ⁵ Id. xii, 7.

textunt, « Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem di- » ligatis¹. » Et post paululum, « Nox praecessit, inquit, » dies autem appropinquavit. Abjiciamus itaque opera » tenebrarum, et induamus arma lucis: sicut in die ho- » neste ambulemus; non in comessionibus et ebrieta- » tibus, non in cubilibus et impudicitis, non in conten- » tione et aemulatione; sed induite Dominum Jesum » Christum: et carnis providentiam ne feceritis in con- » cupiscentiis². » Quod si quisquam ita diceret: Et carnis providentiam ne in concupiscentiis feceritis; sine dubio aures clausula numerosiore mulceret: sed gravior interpres etiam ordinem maluit tenere verborum. Quomodo autem hoc in graeco eloquio sonet, quo est locutus Apostolus, viderint ejus eloquii usque ad ista doctores: mihi tamen quod nobis eodem verborum ordine interpretatum est, nec ibi videtur currere numerose.

XLI. Sane hunc elocutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est auctoribus nostris. Quod utrum per interpretes factum sit, an (quod magis arbitrator) consulto illi haec plausibilia devitaverint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam hujus numerositatis peritus, illorum clausulas eorundem numerorum lege componat, quod facillime fit mutatis quibusdam verbis, quae tantumdem significatione valent, vel mutato eorum quae invenerit ordine: nihil illorum, quae velut magna in scholis grammaticorum aut rhetorum didicit, illis divinis viris defuisse cognoscat. Et multa reperiet locutionis genera tanti decoris, quae quidem et in nostra, sed maxime in sua lingua decora sunt, quorum nullum in eis, quibus isti insulant, litteris invenitur. Sed cavendum est ne divinis gravibusque sententiis, dum additur numerus, pondus detraha-

¹ Rom. xii, 8. — ² Ibid. 12-14.

tur. Nam illa musica disciplina, ubi numerus iste plenissime dicitur, usque adeo non deficit Prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieronymus quorundam etiam metra commemoret¹, in hebræa dumtaxat lingua: cujus ut veritatem servaret in verbis, hæc inde non transtulit. Ego autem ut de sensu meo loquar, qui mihi quam aliis et quam aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non prætermitto istos numeros clausularum; ita in auctoribus nostris hoc mihi plus placet, quod ibi eos rarissime invenio.

XLII. Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto genere temperato, quod non tam verborum ornamentibus comptum est, quam violentum animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta pene omnia: sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, et elocutionis pulchritudinem si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis enim est ei propter quod agitur, ut verba congruentia, non oris eligantur industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gemmatoque ferro vir fortis armetur, intentissimus pugnae, agit quidem illis armis quod agit, non quia pretiosa, sed quia arma sunt: idem ipse est tamen et velet plurimum, etiam cum rimanti telum ira facit (1). Agit Apostolus, ut pro evangelico ministerio patienter mala hujus temporis, cum solatio donorum Dei, omnia tolerentur. Magna res est, et granditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi: « Ecce, » inquit, nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nullam in quoquam dantes offensionem, ut non » reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus » commendantes nosmetipsos ut Dei ministros, in multa » patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in la-

¹ In prologo super Job.

» horibus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, » in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in » charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per » arma justitiæ a dextris et a sinistris, per gloriam et » ignobilitatem, per infamiam et bonam famam: ut se- » ductores, et veraces; ut qui ignoramur, et cognoscimur, » quasi morientes, et ecce vivimus; ut coerciti, et non » mortificati; ut tristes, semper autem gaudentes; sicut » egeni, multos autem ditantes; tanquam nihil habentes, » et omnia possidentes¹. » Vide adhuc ardentem, « Os » nostrum patet ad vos, o Corinthii: cor nostrum dila- » tatum est? », et cætera, quæ persequi longum est.

XLIII. Itemque ad Romanos agit, ut persecutiones hujus mundi charitate vincantur, spe certa in adjutorio Dei. Agit autem et granditer et ornate. « Scimus, inquit, » quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bo- » num, iis qui secundum propositum vocati sunt. Quo- » niam quos ante præscivit, et prædestinavit conformes » imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis » fratribus. Quos autem prædestinavit, illos et vocavit; » et quos vocavit, ipsos et justificavit; quos autem justi- » ficavit, illos et glorificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? » Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio » non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, » quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit? » Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justifi- » ficat? Quis est qui condemnet? Christus Jesus qui mor- » tuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera » Dei, qui et interpellat pro nobis? Quis nos separabit a » charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, » an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut » scriptum est: Quoniam propter te mortificamur tota

¹ 2 Cor. vi, 2-10. — ² Ibid. 11.

» die, æstimati sumus ut oves occisionis¹. Sed in his om-
 » nibus supervincimus per eum qui dilexit nos. Certus
 » sum enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli,
 » neque principatus, neque presentia, neque futura, ne-
 » que virtus, neque altitudo, neque profundum, neque
 » creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ
 » est in Christo Jesu Domino nostro². »

XLIV. Ad Galatas autem quamvis tota ipsa Epistola
 submitto dicendi genere scripta sit, nisi in extremis par-
 tibus ubi est eloquium temperatum; tamen interponit
 quemdam locum eo motu animi, ut sine ullis quidem ta-
 libus ornamentis; qualia sunt in iis quæ modo posuimus,
 non posset tamen nisi granditer dici. « Dies, inquit, ob-
 » servatis et menses, et annos, et tempora. Timeo vos ne
 » forte sine causa laboraverim in vos. Estote sicut et ego,
 » quoniam et ego sicut vos: fratres, precor vos, nihil me
 » læsistis. Scitis quia per infirmitatem carnis jampridem
 » evangelizavi vobis, et tentationes vestras in carne mea
 » non spreveritis, neque respuistis; sed sicut Angelum
 » Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. Quæ ergo
 » fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo,
 » quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis et de-
 » dissestis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum
 » prædicans? Æmulantur vos non bene; sed excludere
 » vos volunt, ut eos æmulemini. Bonum est autem in
 » bono æmulari semper, et non solum cum præsens sum
 » apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio donec for-
 » metur Christus in vobis. Vellem autem nunc adesse
 » apud vos, et mutare vocem meam, quia confundor in
 » vobis³. » Numquid hic aut contraria contrariis verba
 sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt,
 aut cæsa et membra circuitusve sonuerunt? et tamen

¹ Psal. xlii, 22. — ² Rom. viii, 28-39. — ³ Gal. i, 10-26.

non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquium fervere
 sentimus.

CAPUT XXI.

*Exempla ex doctoribus ecclesiasticis. — Submitte dictionis exemplum. — Temperate dictionis exem-
 plum. — Grandis generis exemplum.*

XLV. SED apostolica ista sic clara sunt, ut et profunda
 sint; atque ita conscripta memoriæque mandata, ut non
 solum lectore vel auditore, verumetiam expositore opus
 habeant, si quis in eis non superficie contentus altitudi-
 nem quærat. Quapropter videamus ista genera dicendi in
 eis, qui istorum lectione ad rerum divinarum atque salu-
 brium scientiam profecerunt, eamque Ecclesiæ ministra-
 runt. Beatus Cyprianus submitto dicendi genere utitur in
 eo libro, ubi de Sacramento calicis disputat. Solvitur
 quippe ibi questio, in qua quæritur utrum calix domi-
 nicus aquam solam, an eam vino mixtam debeat habere.
 Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post prin-
 cipium ergo Epistolæ, jam solvere incipiens propositam
 questionem, « Admonitos autem nos scias, inquit, ut in
 » calice offerendo dominica traditio servetur, neque aliud
 » fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit,
 » ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, vino
 » mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, *Ego sum*
 » *vitis vera*¹; sanguis Christi, non aqua est utique, sed
 » vinum, nec potest videri sanguis ejus, quo redempti et
 » vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit

¹ Joan. xv, 5.

» calici, quo Christi sanguis ostenditur; qui Scripturarum
 » omnium sacramento ac testimonio predicatur. Inveni-
 » mus enim in Genesi circa sacramentum Noë hoc idem
 » præcurrisse¹, et figuram dominicæ passionis illic exti-
 » tisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in
 » domo sua nudatus est, quod fuit recubans nudus et pa-
 » tentibus femoribus, quod nuditas illa patris a medio
 » filio denotata est: a majore vero et minore contacta,
 » et cætera quæ necesse non est exequi, cum satis sit
 » hoc solum complecti, quod Noë typum futuræ veritatis
 » ostendens, non aquam sed vinum liberit; et sic imagi-
 » nem dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote
 » Melchisedech dominicum sacramentum præfiguratum
 » videmus, secundum quod Scripturâ divina testatur, et
 » dicit: *Et Melchisedech rex Salem protulit panem*
 » *et vinum. Fuit autem sacerdos Dei summi, et bene-*
 » *dixit Abraham*². » Quod autem Melchisedech typum
 » Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus sanc-
 » tus, ex persona Patris ad Filium dicens: *Ante Lucife-*
 » *rum genui te. Tu es sacerdos in æternum secundum*
 » *ordinem Melchisedech*³. » Hæc et alia quæ sequuntur
 » hujus Epistolæ, submissæ dictionis modum servant,
 » quod facile est explorare legentibus.

XLVI. Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem mag-
 nam de Spiritu sancto, ut eum Patri et Filio demonstret
 æqualem, submisso tamen dicendi genere utitur; quoniam
 res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos
 animos commotionis affectum, sed rerum documenta de-
 siderat. Ergo inter cætera in principio hujus operis ait:
 « Commotus oraculo Gedeon⁴, cum audisset quod defi-
 » cientibus licet populorum millibus, in uno viro Domi-

¹ Gen. ix, 21. — ² Id. xiv, 18. — ³ Psal. cx, 4. — Ex Cypriano in epist.
 xxiii ad Ceciliam de Sacramento calicis. — ⁴ Judic. vi, 19.

» nus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum
 » caprarum, cujus carnem secundum præceptum Angeli
 » et azyma supra petram posuit, et ea jure perdidit: quæ
 » simul ut virgæ cacumine, quam gerebat, Angelus Dei
 » contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium
 » quod offerebatur absumptum est. Quo indicio declara-
 » tum videtur, quod petra illa typum haberit corporis
 » Christi, quia scriptum est, *Bibebant de consequenti*
 » *petra; petra autem erat Christus*¹. Quod utique non
 » ad divinitatem ejus, sed ad carnem relatum est, quæ
 » sitientium corda populorum perenni rivo sui sanguinis
 » inundavit. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est,
 » quia Dominus Jesus in carne sua, totius mundi peccata
 » crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed
 » etiam cupiditates animorum. Caro enim hœdi ad cul-
 » pam facti refertur; jus ad illecebras cupiditatum, sicut
 » scriptum est: *Quia concupivit populus cupiditatem*
 » *pessimam, et dixerunt: Quis nos cibabit carne*²?
 » Quod igitur extendit Angelus virgam, et tetigit petram,
 » de qua ignis exiit, ostendit quod caro Domini Spiritu
 » repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exu-
 » reret. Unde et Dominus ait: *Ignem veni mittere in*
 » *terram*³, et cætera: in quibus rei docendæ ac probandæ
 » maxime incumbit⁴.

XLVII. De genere temperato est apud Cyprianum vir-
 ginitatis illa laudatio: « Nunc nobis ad virgines sermo est,
 » quarum quo sublimior gloria est, major et cura. Flos
 » est ille ecclesiastici germinis, decens atque ornamentum
 » gratiæ spiritualis, læta indoles laudis et honoris, opus
 » integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad
 » sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi.

¹ 1 Cor. x, 4. — ² Num. xj, 4. — ³ Luc. xii, 49. — ⁴ Ex Ambrosio
 lib. 1 de Spiritu sancto in prologo.

» Gaudet per ipsas, atque in illis largiter floret Ecclesiae
 » matris gloriosa fecunditas : quantoque plus gloriosa
 » virginitas suo numero addit, tanto plus gaudium ma-
 » tris auget. Et alio loco in fine Epistolae : *Quomodo*
 » *portavimus*, inquit, *imaginem ejus qui de limo est*,
 » *sic portemus et imaginem ejus qui de caelo est*.
 » Hanc imaginem virginitas portat, portat integritas,
 » sanctitas portat et veritas; portant disciplinae Dei me-
 » mores, justitiam cum religione retinentes, stabiles in
 » fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes,
 » ad sustinendas injurias mites, ad faciendam misericor-
 » diam faciles, fraterna pace unanimes atque concordēs.
 » Quæ vos singula, o bonæ virgines, observare, diligere,
 » implere debetis, quæ Deo et Christo vacantes, ad Do-
 » minum, cui vos dicastis, majore et meliore parte præ-
 » ceditis. Provecetæ annis, junioribus facite magisterium;
 » minores natu, præbete majoribus ministerium, compa-
 » ribus incitamentum; hortamentis vos mutuis excitare;
 » remulis de virtute documentis ad gloriam provocare;
 » durate fortiter, spiritaliter pergite : pervenite feliciter;
 » tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis
 » virginitas honorari². »

XLVIII. Ambrosius etiam genere dicendi temperato et
 ornatu professis virginibus proponit, tanquam sub exempli
 forma, quod moribus imitentur, et dicit : « Virgo erat,
 » non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli
 » ambitu sincerum adulteraret affectum : corde humilis,
 » verbis gravis, animi prudens, loquendi parciore, legendi
 » studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece
 » pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda ser-
 » moni; arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum

² 1 Cor. xv, 49. — 2 Ex Cypriano in tractatu de Disciplina et habitu Vir-
 ginum.

» querere; nullum lædere, bene velle omnibus, assur-
 » gere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere
 » jactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando
 » ista vel vultu læsit parentes? Quando dissensit a pro-
 » pinquis? Quando fastidivit humilem? Quando risit de-
 » bilem? Quando vitavit inopem? Eos solos solita cœtus
 » virorum invisere, quos misericordia non erubesceret,
 » neque præteriret verecundia. Nihil torvum in oculis :
 » nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum; non
 » gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulan-
 » tior, ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis,
 » et figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vesti-
 » bulo debet agnoscī, ac primo prætentand ingressu, nihil
 » intus latere tenebrarum, tanquam lucernæ lux intus
 » posita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum par-
 » cimoniam, officiorum redundantiam, alterum ultra
 » naturam superfuisse, alterum ipsi naturæ pene defuisse?
 » Illic nulla intermissa tempora, hic congeninati jejunio
 » dies; et si quando reficiendi successisset voluntas, cibus
 » plerumque obvius qui mortem arceret, non delicias
 » ministraret¹, etc. » Hæc autem propterea in exemplo
 hujus temperati generis posui, quia non hic agit ut vir-
 ginitatem voveant, quæ nondum voverunt; sed quales
 esse debeant, quæ jam votæ sunt. Nam ut aggrediatur
 animus tantum ac tale propositum, grandi utique dicendi
 genere debet excitari, et accendi. Sed martyr Cyprianus
 de habitu virginum, non de suscipiendi virginitatis pro-
 posito scripsit. Iste vero episcopus etiam ad hoc eas magno
 accendit eloquio.

XLIX. Verum ex eo quod ambo egerunt, dictionis gran-
 dis exempla memorabo. Ambo quippe inventi sunt in eas,
 quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant :

¹ Ex Ambrosio de Virginibus lib. ii in principio.

quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cætera: « Si
 » quis pingendi artifex vultum alicujus et speciem, et
 » corporis qualitatem æmulo colore signasset; et signato
 » jam consummatoque simulacro, manus alius inferret,
 » ut jam formata, jam picta quasi peritior reformaret,
 » gravis prioris artificis injuria et justa indignatio videretur.
 » Tu te existimas impune laturam tam improbæ temeritatis
 » audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim
 » impudica circa homines, et incesta fucis lenocinantibus
 » non sis, corruptis violatisque quæ Dei sunt, pejor adultera
 » detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi,
 » impugatio est ista divini operis, prævaricatio est veritatis.
 » Monentis Apostoli vox est: *Expurgate vetus fermentum, ut sitiis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*¹. Num
 » sinceritas perseverat et veritas, quando quæ sincera
 » sunt polluantur, et colorum adulteriis, et medicaminum
 » fucis in mendaciam vera mutantur? Dominus tuus
 » dicit: *Non potes facere capillum unum album aut nigrum*²: et tu ad vincendam Domini tui vocem vis te
 » esse potiorum. Audaci conatu et sacrilego contemptu
 » crines tuos inficis, malo presagio futurorum capillos
 » jam tibi flammeos auspicas³. Longum est inserere omnia
 » que sequuntur.

L. Ille vero posterior ut in tales diceret: « Hinc illa,
 » inquit, nascantur incentiva vitiorum, ut quæsitis coloribus
 » ora depingant, dum viris displicere formidant,
 » et de adulterio vultus meditentur adulterium castitatis.

¹ 2 Cor. v, 7. — ² Matth. v, 36. — ³ Ex Cypriano in tractatu de disciplina et habitu Virginum.

» Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, picturam
 » quærere: et dum verentur maritale judicium, prodere
 » suum? Prior enim de se pronuntiat, quæ cupit
 » mutare quod nata est: ita dum alii studet placere, prius
 » ipsa sibi displicet. Quem judicem, mulier, veriorum
 » requiremus deformitatis tuæ, quam te ipsam, quæ videri
 » times? Si pulchra es, cur absconderis? Si deformis, cur
 » te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientiæ, nec
 » alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit,
 » tu alteri vis placere: et irasceris si amet alteram,
 » qui adulterare in te docetur. Mala magistra es injuriæ
 » tuæ. Lenocinari enim refugit, etiam quæ est passa lenonem:
 » ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi
 » peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina
 » sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur¹. Satis,
 » ut existimo, apparet foeminas, ne suam fucis adulterent
 » formam, et ad pudorem et ad timorem hæc facundia
 » vehementer impelli. Proinde neque submissum, neque
 » temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis
 » agnoscimus. Et in his autem quos duos ex omnibus proponere
 » volui, et in aliis ecclesiasticis viris et bona, et bene, id
 » est, sicut res postulat, acute, ornate, ardentem dicentibus,
 » per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera
 » reperiri, et assidua lectione vel auditione, admixta etiam
 » exercitatione, studentibus inolescere.

¹ Hæc sunt ex Ambrosio desumpta lib. 1, de Virginibus.

CAPUT XXII.

Omnibus generibus dictio varianda est.

LI. Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere : imo quantum congrue fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando prolaxa est in uno genere, minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio transitus, etiamsi longius eat, decentius procedit oratio : quamvis habeant et singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere vel tepescere sensibus. Verumtamen facilius submissum solum, quam solum grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quanto magis excitanda est, ut nobis assentiatur auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cavendum est ne, dum volumus alius erigere quod erectum est, etiam inde decidat, quo fuerat excitatione perductum. Interpositis vero quæ sunt dicenda submissis, bene reditur ad ea quæ opus est granditer dici, ut dictionis impetus sicut maris aestus alternet. Ex quo fit ut grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur : ei tamen generi dictio tota tribuitur, cujus copia prævaluerit.

CAPUT XXIII.

Quomodo intermiscenda dictionis genera.

LII. INTEREST enim quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur, certis et necessariis locis. Nam et in grandi genere semper aut pene semper temperata decet esse principia. Et in potestate est eloquentis, ut dicantur nonnulla submissee etiam quæ possent granditer dici, ut ea quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, et eorum tanquam umbris luminosiora reddantur. In quocumque autem genere aliqua quæstionum vincula solvenda sunt, acumine opus est, quod sibi submissum genus proprie vindicat. Ac per hoc eo genere utendum est et in aliis duobus generibus, quando eis ista incidunt : sicut laudandum aliquid vel vituperandum, ubi nec damnatio cujusquam nec liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur, in quocumque alio genere occurrerit, genus adhibendum et interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inveniunt locos suos duo cætera, et in submisso similiter. Temperatum autem genus non quidem semper, sed tamen aliquando submisso indiget, si, ut dixi, quæstio, cujus nodus est solvendus, incurrat, vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submisso sermone dicuntur, ut quibusdam quasi toris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit : ad delectandos quippe animos, non ad movendos ipsa suscipitur.

CAPUT XXIV.

Sublime dicendi genus quid efficiat.

LIII. Non sane si dicenti crebrius et vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim et acumina submissi generis, et ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerumque pondere suo voces premit, sed lacrymas exprimit. Denique cum apud Caesarem Mauritaniae populo dissuaderem pugnam civilem, vel potius plusquam civilem, quam *Catervam* vocabant, neque enim cives tantummodo, verumetiam propinqui, fratres, postremo parentes ac filii lapidibus inter se in duas partes divisi, per aliquot dies continuos, certo tempore anni solemniter dimicabant, et quisque ut quemque poterat occidebat. Egi quidem granditer, quantum valui, ut tam crudele atque inveteratum malum de cordibus et moribus eorum avellerem, pelleremque dicendo: non tamen egisse aliquid me putavi, cum eos audirem acclamantes, sed cum flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri et delectari, flecti autem lacrymis indicabant. Quas ubi aspexi, immanem illam consuetudinem a patribus et avis, longaeque a majoribus traditam, quae pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, devictam, antequam reipsa id ostenderent, credidi. Moxque sermone finito ad agendas Deo gratias corda atque converti. Et ecce jam ferme octo vel amplius anni sunt (2), propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt et alia multa experimenta, quibus didicimus, homines quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non cla-

more potius quam gemitu, aliquando etiam lacrymis, postremo vitae mutatione monstrasse.

LIV. Submisso etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed ut quod nesciebant, scirent, aut quod eis videbatur incredibile, crederent; non autem ut agerent quod agendum jam noverant, et agere nolebant. Ad huiusmodi namque duritiam flectendam, debet granditer dici. Nam et laudes et vituperationes quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, ut non solum in laudibus et vituperationibus eloquentia delectentur, verum et ipsi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Sed numquid omnes qui delectantur, mutantur, sicut in grandi genere omnes qui flectuntur, agunt; et in submisso genere omnes qui docentur, sciunt, aut credunt verum esse quod nesciunt?

CAPUT XXV.

Temperatum dicendi genus quem in finem referri decet.

LV. Unde colligitur illa duo genera quod efficere intendunt, hoc eis esse maxime necessarium, qui sapienter et eloquenter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est, ut eloquentia ipsa delectet, non est propter se ipsum usurpandum, sed ut rebus quae utiliter honesteque dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec movente, quia et scientes et faventes auditores habent; aliquanto promptius ex delectatione ipsa elocutionis, accedat vel tenacius adhaerescat assensus. Nam cum eloquen-

tiae sit universale officium, in quocumque istorum trium generum, dicere apte ad persuasionem; finis autem, id quod intenderis, persuadere dicendo; in quocumque istorum trium generum dicitur quidem eloquens apte ad persuasionem, sed nisi persuadeat; ad finem non pervenit eloquentiae. Persuadet autem in submisso genere vera esse quae dicitur: persuadeat in grandi, ut agantur quae agenda esse jam sciuntur, nec aguntur: persuadeat in genere temperato, pulchre ornateque se dicere: quo fine nobis quid opus est? Appetant eum qui lingua gloriantur, et se in panegyricis talibusque dictionibus jactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum movendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos vero istum finem referamus ad alterum finem, ut scilicet quod efficere volumus, cum granditer dicimus, hoc etiam isto velimus, id est, ut bona morum diligantur, vel devitentur mala; si ab hac actione non sic alieni sunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis urgendi videantur: aut si jam id agunt, ut agant studiosius, atque in eo firmiter perseverent. Ita fit ut etiam temperati generis ornatu, non jactanter, sed prudenter utamur: non ejus fine contenti, quo tantummodo delectatur auditor; sed hoc potius agentes, ut etiam ipso ad bonum quod persuadere volumus, adjuvetur.

CAPUT XXVI.

In unoquoque dicendi genere intendere debet orator, ut intelligenter, libenter et obedienter audiatur.

LVI. ILLA itaque tria, quae supra postimus, eum qui sapienter dicit, si etiam eloquenter vult dicere, id agere debere, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur, non sic accipienda sunt tanquam singula illis tribus dicendi generibus ita tribuantur, ut ad submissum intelligenter, ad temperatum libenter, ad grande pertineat obedienter audiri; sed sic potius ut haec tria semper intendat, et quantum potest agat, etiam cum in illorum singulo quoque versatur. Nolumus enim fastidiri, etiam quod submisso dicimus: ac per hoc volumus non solum intelligenter, verumetiam libenter audiri. Quid autem agimus, divinis testimoniis docendo quod dicimus, nisi ut obedienter audiamur, id est, ut credatur eis, opitulante illo cui dictum est: « Testimonia tua credita facta » sunt valde? Quid etiam cupit nisi credi, qui aliquid, licet submisso eloquio, discentibus narrat? et quis eum velit audire, nisi auditorem nonnulla etiam suavitate detineat? Nam si non intelligatur, quis nesciat nec libenter eum posse, nec obedienter audiri? Plerumque autem dictio ipsa submissa, dum solvit difficillimas questiones, et inopinata manifestatione demonstrat, dum sententias acutissimas de nescio quibus quasi cavernis, unde non spectabatur, eruit, et ostendit; dum adversarii convincit

¹ Psal. xxii, 5.

errorem, et docet falsum esse, quod ab illo dici videbatur invictum; maxime quando adest ei quoddam decus non appetitum, sed quodam modo naturale, et nonnulla, non jactantacula, sed quasi necessaria, atque (ut ita dicam) ipsis rebus extorta numerositas clausularum; tantas acclamaciones excitat, ut vix intelligatur esse submissa. Non enim quia neque incedit ornata, neque armata, sed tanquam nuda congregitur, ideo non adversarium nervis lacertisque collidit; et obsistentem subruit ac destruit membris fortissimi falsitatem. Unde autem crebro et multum acclamatur ita dicentibus, nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic invicta delectat? Et in hoc igitur genere submisso iste noster doctor et dictor id agere debet, ut non solum intelligenter, verumetiam libenter et obedienter audiatur.

LVII. Illa quoque eloquentia generis temperati apud eloquentem ecclesiasticum, nec inornata relinquitur, nec indecenter ornatur; nec solum hoc appetit ut delectet, quod solum apud alios profitetur; verumetiam in iis quae laudat, sive vituperat, istis appetendis vel firmius tenendis, illis autem devitandis vel respuendis, vult utique obedienter audiri. Si autem non auditur intelligenter, nec libenter potest. Proinde illa tria, ut intelligant qui audiunt, ut delectentur, ut obediant, etiam in hoc genere agendum est, ubi tenet delectatio principatum.

LVIII. Jamvero ubi movere et flectere grandi genere opus est auditorem, (quod tunc est opus, quando et veraciter dici et suaviter, confitetur, et tamen non vult facere quod dicitur;) dicendum est procul dubio granditer. Sed quis movetur, si nescit quod dicitur? Aut quis tenetur ut audiat, si non delectatur? Unde et in isto genere, ubi ad obedientiam cor durum dictionis granditate

flectendum est, nisi et intelligenter et libenter qui dicit audiatur, non potest obedienter audiri.

CAPUT XXVII.

Obedientius audiri cujus vita dictioni respondet.

LIX. HABET autem ut obedienter audiatur, quantumque granditate dictionis majus pondus vita dicentis. Nam qui sapienter et eloquenter dicit, vivit autem nequiter, erudit quidem multos discendi studiosos, quamvis « Animæ suæ » sit inutilis¹, » sicut scriptum est. Unde ait et Apostolus: « Sive occasione, sive veritate, Christus annuntietur². » Christus autem veritas est, et tamen etiam non veritate annuntiar veritas potest, id est, ut pravo et fallaci corde, quæ recta et vera sunt, prædicentur. Sic quippe annuntiat Jesus Christus ab eis, qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi. Sed quoniam boni fideles non quemlibet hominum, sed ipsum Dominum obedienter audiunt, qui ait: « Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, et non faciunt: » ideo audiuntur utiliter, qui etiam utiliter non agunt. Sua enim quærere student, sed sua docere non audent, de loco scilicet superiore sedis ecclesiasticæ, quam sana doctrina constituit. Propter quod ipse Dominus prius quam de talibus, quod commemoravi, diceret, præmisit: « Super cathedram » Moysi sederunt. » Illa ergo cathedra, non eorum sed Moysi, cogebat eos bona dicere, etiam non bona facientes. Agebant ergo sua in vita sua; docere autem sua, cathedra illos non permittebat aliena.

¹ Eccli. xxxvii, 22. — ² Philip. i, 18.

LX. Multis itaque prosunt dicendo quæ non faciunt; sed longe pluribus prodessent faciendo quæ dicunt. Abundant enim qui malæ vitæ suæ defensionem ex ipsis suis præpositis et doctoribus quaerant, respondentes corde suo, aut etiam si ad hoc erumpunt, ore suo, atque dicentes: « Quod mihi præcipis, cur ipse non facis? » Ita fit ut eum non obedienter audiant, qui se ipse non audit, et Dei verbum quod eis prædicatur, simul eum ipso prædicatore contemnant. Denique Apostolus scribens ad Timotheum, cum dixisset: « Nemo adolescentiam tuam contemnat; » subiecit unde non contemneretur, atque ait: « Sed forma esto » fidelium in sermone, in conversatione, in dilectione, » in fide, in castitate¹. »

CAPUT XXVIII.

Veritati potius quam verbis studendum. — Verbis contendere quid sit.

LXI. TALIS doctor ut obedienter audiatur, non impudenter non solum submisso ac temperate, verumetiam granditer dicit, quia non contemptibiliter vivit. Sic namque eligit bonam vitam, ut etiam bonam non negligat famam, sed provideat bona eorum Deo et hominibus², quantum potest, illum timendo, his consulendo. In ipso etiam sermone malit rebus placere quam verbis; nec æstimet dici melius, nisi quod dicitur verius; nec doctor verbis serviat, sed verba doctori. Hoc est enim quod Apostolus ait: « Non in sapientia verbi, ne evacuetur cruz » Christi³. » Ad hoc valet etiam, quod ait ad Timotheum:

¹ Tim. iv, 13. — ² 2 Cor. viii, 21. — ³ 1 Cor. viii, 17.

« Noli verbis contendere: ad nihil enim utile est, nisi ad » subversionem audientium⁴. » Neque enim hoc ideo dictum est, ut adversariis oppugnantibus veritatem, nihil nos pro veritate dicamus. Et ubi erit quod cum ostenderet qualis esse episcopus debeat, ait inter cætera: « Ut potens sit » in doctrina sana et contradicentes redarguere⁵. » Verbis enim contendere, est non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni præferatur alterius. Porro qui non verbis contendit, sive submisso, sive temperate, sive granditer dicat, id agit verbis ut veritas pateat, veritas placeat, veritas moveat: quoniam nec ipsa, quæ præcepti finis et plenitudo Legis est charitas, ullo modo recta esse potest, si ea quæ diliguntur, non vera, sed falsa sunt. Sicut autem cuius pulchrum corpus et deformis est animus, magis dolendus est, quam si deforme haberet et corpus: ita qui eloquenter ea quæ falsa sunt dicunt, magis miserandi sunt, quam si talia deformiter dicerent. Quid est ergo non solum eloquenter, verumetiam sapienter dicere, nisi verba in submisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia, veris tamen rebus, quas audiri oporteat, adhibere? Sed qui utrumque non potest, dicat sapienter quod non dicit eloquenter, potius quam dicat eloquenter quod dicit insipienter. Si autem ne hoc quidem potest, ita conversetur, ut non solum sibi præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, et sit ejus quasi copia dicendi forma vivendi.

⁴ 2 Tim. ii, 14. — ⁵ Tit. i, 9.

CAPUT XXIX¹.

*Non culpandus Ecclesiastes, qui a peritiorē sumit
— conscriptum eloquium, quod ad populum proferat.*

LXII. SEXT sane quidam qui bene pronuntiare possunt, quod autem pronuntient, excogitare non possunt. Quod si ab aliis sumant eloquenter sapienterque conscriptum, memoriæque commendat, atque ad populum proferant; si eam personam gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto utile est, multi prædicatores veritatis fiunt, nec multi magistri, si unius veri magistri idipsum dicant omnes, et non sint in eis schismata. Nec deterrendi sunt isti voce Jeremiæ prophetae, per quem Deus arguit eos, qui « Furantur verba ejus, unusquisque a proximo suo². » Qui enim furantur, alienum auferunt; verbum autem Dei non est ab eis alienum, qui obtemperant ei : potiusque ille dicit aliena, qui cum dicat bene, vivit male. Quæcumque enim bona dicit, ejus excogitari videntur ingenio, sed ab ejus moribus aliena sunt. Eos itaque dixit Deus furari verba sua, qui boni volunt videri, loquendo quæ Dei sunt; cum mali sint, faciendo quæ sua sunt. Nec sane ipsi dicunt bona, quæ dicunt, si diligenter attendas. Quomodo enim dicunt verbis, quod negant factis? Non enim frustra de talibus ait Apostolus: « Confitentur se » nosse Deum, factis autem negant³. » Modo ergo quodam ipsi dicunt, et rursus alio modo non ipsi dicunt, quoniam utrumque est quod veritas ait. De talibus enim loquens:

¹ Caput in vetustis editis male incipit ad verba præcedentia: *Si autem, etc.* — ² Jer. xxiii, 30. — ³ Tit. 1, 16.

« Quæ dicunt, inquit, facite; quæ autem faciunt, facere » nolite¹; » hoc est, Quod ex ore illorum auditis, facite; quod in opere videtis, facere nolite: « Dicunt enim, in- » quit, et non faciunt. » Ergo quamvis non faciant, dicunt tamen. Sed alio loco tales arguens: « Hypocritæ, inquit, » quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali²? » Ac per hoc et ea quæ dicunt, quando bona dicunt, non ipsi dicunt, voluntate scilicet atque opere negando quod dicunt. Unde contingit, ut homo disertus et malus, sermonem quo veritas prædicetur, dicendum ab alio non deserto sed bono, ipse componat: quod cum fit, ipse a se ipso tradit alienum, ille ab alieno accipit suum. Cum vero boni fideles bonis fidelibus hanc operam commodant, utriusque sua dicunt: quia et Deus ipsorum est, cujus sunt illa quæ dicunt; et ea sua faciunt, quæ non ipsi componere potuerunt, qui secundum illa composite vivunt.

CAPUT XXX.

Concionator præmittat orationem ad Deum.

LXIII. SERVARE autem apud populum vel apud quoslibet jamjamque dicturus, sive quod apud populum dicendum vel ab eis qui voluerint aut potuerint legendum est dictaturus, oret ut Deus sermonem bonum det in os ejus. Si enim regina oravit Esther, pro suæ gentis temporaria salute locutura apud regem, ut in os ejus Deus congruum sermonem daret³: quanto magis orare debet, ut tale munus accipiat, qui pro æterna hominum salute in verbo et doctrina laborat? Illi vero, qui ea dicturi sunt, quæ ab

¹ Matth. xxiii, 3. — ² Id. xii, 34. — ³ Esther. xiv, 13.

aliis acceperunt, et antequam accipiant, orent pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere volunt; et cum acceperint, orent ut bene et ipsi proferant, et illi ad quos proferunt sumant; et de prospero exitu dictionis eidem gratias agant, a quo id se accepisse non dubitant: « Ut qui gloriatur, in illo gloriatur, in cujus » manu sunt et nos et sermones nostri ¹. »

CAPUT XXXI.

Excusat prolixitatem libri.

XLIV. Longior evasit liber hic quam volebam, quamque putaveram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum: quem vero cognitionis ejus piget, de longitudine non queratur. Ego tamen Deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non qualis ego essem, cui multa desunt, sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est, christiana, non solum sibi, sed etiam aliis laborare studet, quantalacumque potui facultate disserui.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GENESI AD LITTERAM.

IMPERFECTUS LIBER¹.

TRACTATUS DITUM GENESIOS ESQUE AD HUNGRE VERSIOLEM 26, 1 « FACIENS

« HOMINEM AD IMAGINEM, P. ETC.

CAPUT I.

Premittitur fides catholica. — Peccatum quid? — Pœna peccati quid? — Peccata naturalia. — Catholica Ecclesia unde dicitur.

I. De obscuris naturalium rerum², quæ omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed querendo tractandum est, in libris maxime, quos nobis divina commendat auctoritas, in quibus temeritas asserendæ incertæ dubiæque opinionis, difficile sacrilegii crimen evitat: ea tamen querendi habitatio catholice fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi hæretici ad suam sententiam, quæ præter fidem est catholice disciplina, expositionem Scripturarum divinarum trahere

¹ Scriptus circiter Christi annum 393. Vide *Retract.* lib. 1, cap. 18. —² Vide D. Guillon tom. xxi, pag. 314-317.